

Woord vooraf

In dit boek staat de ambtsbediening van de notaris centraal. Voor die ambtsbediening is in de eerste plaats de Wet op het notarisambt van belang. Die wet is een wonderlijk maar daarom ook zo boeiend amalgaam van vooral civiel, tucht-, staats- en bestuursrecht. Maar naast die wet is ook veel andere wet- en regelgeving relevant. Ik doe een greep met de Verordening Beroeps- en gedragsregels 2011, de Registratiewet 1970 en de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme. Ofschoon de naam van het boek de lading dus niet geheel dekt, heb ik die gehandhaafd. Op de reden daarvan kom ik hierna terug.

Sinds het verschijnen van de achtste druk in 2012 werden nieuwe elementen aan de Wet op het notarisambt toegevoegd. Zo werd de Wet doorberekening kosten toezicht en tuchtrecht juridische beroepen van kracht. Ook de Registratiewet 1970 en de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme werden ingrijpend gewijzigd. Van groot belang is de *Novitaris*-uitspraak van de Hoge Raad van 3 april 2015, ECLI:NL:HR:2015:831, die ziet op de ambtsuitoefening van de notaris wanneer de positie van derden in het geding is. Samen met belangwekkende literatuur, onder meer over de rol van de notaris tijdens de Tweede Wereldoorlog, was dat alles meer dan genoeg reden om met een bewerking aan de slag te gaan. Het resultaat ligt voor u.

De ontwikkelingen op digitaal terrein maken dat uitvoeringshandelingen, zoals inschrijvingen in openbare registers en de registratie van notariële akten, eenvoudiger kunnen worden uitgevoerd. De wetgever volgde die ontwikkelingen onder meer met de Wet elektronische registratie notariële akten, die in 2013 in werking trad. De digitalisering kan voor het notariaat alleen maar winst opleveren in die zin dat de juridisch-inhoudelijke bijdrage van de notaris als onpartijdig en onafhankelijk adviseur binnen de rechtsorde meer op de voorgrond kan treden en de ambachtelijke aspecten meer op de achtergrond geraken, waar die ook horen. Zoals in het buitenland als België al geruime tijd realiteit is, zal ook in Nederland de digitale notariële akte ongetwijfeld een plaats in de wet vinden. Een rustig bezit zal de Wet op het notarisambt in de huidige vorm niet zijn. Dat is goed, het notariaat en daarmee de wetgeving dient mee te bewegen met de ontwikkelingen van de tijd. Ik roep op tot een geheel nieuwe wet, niet weer op een uitbreiding van het weinig fraaie *patchwork* waartoe de wet is verworden.

Woord vooraf

Ook in deze nieuwe druk wordt veelvuldig verwezen naar jurisprudentie van de tuchtrechter. Het Hof Amsterdam als tuchtrechter in hoger beroep wordt aangeduid als Notariskamer, zoals dat gebruik is geworden.

Natuurlijk blijft dit werk mede de naam dragen van de eerste auteur van dit boek: Joh. C.H. Melis, 'Candidaat-Notaris te Breda', later ook 'lector voor Notariëel Recht a.d. Leidse Rijks-Universiteit'. Daarmee en met de naam van dit boek, waarvan de eerste druk stamt uit 1932, geef ik aan dat een rijke notariële traditie wordt voortgezet.

Met deze uitgave wordt beoogd de student een overzicht te geven van de ambtsuitoefening van de notaris in brede zin. Voor de notariële praktijkjurist kan het werk dienst doen als naslagwerk, waarin hopelijk houvast wordt gegeven voor de zo rijke praktijkuitoefening. Ik hoop dat de wetenschappelijk geïnteresseerde jurist inspiratie vindt voor onderzoek. Er is nog veel onontgonnen gebied.

Ook het schrijven van dit boek is mensenwerk. Voor suggesties van lezers houd ik mij aanbevolen.

De kopij werd afgesloten omstreeks 1 december 2018.

B.C.M. Waaijer, Amsterdam 15 januari 2019.

1 De Wet op het notarisambt in historisch perspectief¹

1.1 Inleiding

De Nederlandse notaris maakt historisch gezien deel uit van het Latijnse notariaat. Het gaat bij het Latijnse notariaat om notariaten die hun geschiedkundige wortels vinden in de elfde of twaalfde eeuw in de machtige handelscentra van Noord-Italië² en zich van daar uit ten gevolge van de receptie hebben verbreid. Het is uiteindelijk verder vormgegeven via het Franse recht van Napoleon. Typerende elementen voor de Latijnse notaris zijn dat hij een (semi)ambtenaar is, dus dat hem van overheidswege gezag is toegekend. Aan de door hem opgemaakte akten is op bepaalde punten bijzondere bewijskracht verbonden. Grossen van zijn akten kunnen executoriale kracht hebben. Hij is bij zijn ambtsuitoefening aan stringente regels gebonden. Anderzijds is hij ook ondernemer; hij ontvangt zijn honorarium niet van de overheid maar van de cliënten. De cliënt kiest zelf de notaris om een opdracht op zich te nemen. Desondanks dient de notaris zich jegens degene die zijn diensten betaalt én diens wederpartij in beginsel onpartijdig op te stellen en rekening te houden met de belangen van derden.

1.2 De Ventôsewet van 1803

Voor wat betreft de recente geschiedenis zijn de wortels van de huidige Wet op het notarisambt te vinden in de Franse wet van *25 Ventôse XI*

1. Voor uitgebreide historische verhandelingen over het notariaat in vroeger tijden: Zesde druk, hoofdstuk 1, en Bruneel e.a. (red.), *Het notariaat in België van de middeleeuwen tot heden*, Brussel 1998, alsmede B. Duinkerken, *Gelijkheid bevredigt*. Een korte kroniek van het Nederlandse notariaat, serie *Ars Notariatus* deel 149 2012. Ook dienen hier te worden genoemd de voortreffelijke publicaties over het notariaat van het Gerard Noodt Instituut van de Radboud Universiteit Nijmegen, alhoewel het aanbod daarvan helaas stopt.
2. Het Latijnse notariaat ontleent zijn naam dus niet aan het oude Rome. Ik verwijs voorts graag naar de oratie van K. Cappon, *Wat er is, was er al lang, wat zal komen, is eerder al geweest*, UvA, Vossius Pers 2010, mede in het licht van de recente bevordering van marktwerking in het notariaat.

1 De Wet op het notarisambt in historisch perspectief

(16 maart 1803) *contenant organisation du notariat*, ook wel kortweg genaamd: de Ventôsewet. In de roerige jaren van de Franse revolutie bleef het notariaat daar als instituut boven iedere twijfel verheven. In de woorden van de wetgever van destijds: ‘Het notariaat staat pal overeind temidden der puinhopen van de revolutie.’³ De Ventôsewet werd na de inlijving in 1810 bij Frankrijk dan ook executoir verklaard bij Keizerlijk decreet van 8 november 1810 (voor de Zuidelijke provinciën) en bij dat van 6 januari 1811 (voor de Noordelijke provinciën). De sterke Franse invloed verklaart dat ook vandaag de dag nog volop Franse woorden voorkomen in het notariële jargon, zoals compareren, comparanten, grosse en repertoire.

Deze uniforme regeling was een grote stap voorwaarts voor het notariaat hier te lande. De structuur van het notariaat wijzigde. Was het notariaat in de loop der tijd geleidelijk aan veranderd van bevoegdheid naar beroep, de Ventôsewet bestempelde het weer duidelijk tot ambt. Dit bracht mee een toezicht door de overheid, een stringente regeling van het aantal notarissen, de verplichting verlop aan de overheid te vragen indien men tijdelijk afwezig wenst te zijn en voorschriften met betrekking tot het protocol. Het ressort, waarbinnen de notaris bevoegd was op te treden, werd afgebakend. Bovendien bracht de civiele wetgeving mee dat voor bepaalde rechtshandelingen een notariële akte als eis werd gesteld. Zo golden voor huwelijkse voorwaarden en testamenten het vereiste van een notariële akte, evenals voor de vestiging van het recht van hypotheek. De levering van onroerend goed was evenwel vormvrij omdat de eigendom daarvan onder het Franse recht door enkele wilsovereenstemming overging. Pas in 1956 zou de notariële akte ook als vereiste voor de levering van onroerend goed worden gesteld. Verder betekende de Ventôsewet dat de grosse van de notariële akte executoriale kracht kreeg; iets wat in Frankrijk reeds lang het geval was, maar een noviteit voor ons rechtsbestel. De vermaatschappelijking van het notariaat had als eerste doel het geven van betere waarborgen voor het publiek. Daarom ook eiste de Ventôsewet een leertijd, waardoor het functioneren van het notariaat op een hoger plan werd gebracht.

Het notariaat verkreeg aldus in ons land een hogere status. In zijn vergelijking tussen het oud-vaderlandse en het Franse notariaat schreef Johannes van der Linden in zijn in 1811 verschenen vijfdelige werk ‘Verhandeling van het Notarisambt in Frankrijk’, dat het notariaat in Frankrijk een vrij aanzienlijke ambtsbediening is. Dit nu was het bij ons lang niet altijd geweest. De weg omhoog wordt voortgezet, nu steunende op de wet. De notaris uit de voorafgaande eeuwen voelde zich min of meer als een koopman, baas op eigen erf. Dat hij tot ambtenaar werd, heeft hem de gelegenheid geboden tot de sociale verheffing, die zich in de loop van de negentiende eeuw aan hem heeft voltrokken. In die eeuw werd hij van de man, die buiten de grote steden soms met de sluiswachter en de

3. C.M. Cappon, Wat er is, was er al lang; wat zal komen, is eerder al geweest, oratie UvA 2010, p. 15.

1.3 De ontwikkelingen in de negentiende en het begin van de twintigste eeuw

lijkbezorger in één adem werd genoemd, tot de geziene ambtenaar en trad hij binnen in de rijen van de intelligentsia.

Voor het oosten van het land, waar het notariaat in de eeuwen voor de Franse tijd een soms bijna te verwaarlozen facet in de samenleving was geweest, was de invoering van het Franse recht voor het notariaat uit de aard der zaak nog aanmerkelijk belangrijker dan voor het westen van het land. Daar waren in 1810 niet eens voldoende aspirant-notarissen aanwezig om de door de wetgever geschapen notariële standplaatsen te bezetten. De wetgever moest daar een overgangsmaatregel uitvaardigen, die inhield dat de griffiers van de kantongerechten privaatrechtelijke akten konden opmaken, waarbij zij zich moesten houden aan de bepalingen van de Ventôsewet.

1.3 De ontwikkelingen in de negentiende en het begin van de twintigste eeuw

Toen in 1813 de onafhankelijkheid was herkreten, gingen onze voorvaders aan het werk om tot een eigen wetgeving te komen. Voor de wetgeving op het notarisambt slaagde men hierin in 1842.⁴ Ook in deze Wet op het notarisambt bleef zeer veel uit de Franse wetgeving behouden. De gehele opbouw van de wet bleef dezelfde.

Op de wijzigingen die in enkele onderwerpen werden aangebracht, is men veelal op latere datum teruggekomen. De Franse wet had een leer-tijd geëist. In 1842 werd deze eis uit de wet geschrapt en werd er een strenger examen – zoals ook in de Republiek was voorgeschreven – voor in de plaats gesteld. Dit examen diende te worden afgelegd voor de hoven en later voor een staatscommissie. In 1878 heeft men de stage weer ingevoerd. De ‘*Chambres des Notaires*’ verdwenen in 1842. In de plaats daarvan droeg de wet het toezicht op aan het Openbaar Ministerie. In 1904 is men hierop teruggekomen. Er werden weer Kamers van Toezicht ingesteld, belast met het toezicht en bevoegd bepaalde disciplinaire maatregelen te nemen.⁵

In het huidige perspectief, waarin de marktwerking is omarmd, is het aardig kennis te nemen van de kritiek die vanuit het notariaat op de nieuwe wet werd uitgeoefend. De wet viel allesbehalve een warm welkom van het notariaat ten deel. Tideman meende dat de wet zou leiden tot ongebreidelde onderlinge concurrentie die een ambtsuitoefening op het gewenste niveau zou belemmeren en waardoor de toch al weinig hechte band tussen de ambtsbroeders (-zusters waren er nog niet) geheel zou verdwijnen. Het notariaat zou dan tevens ophouden 'enen op zich zel-

4. Voor de echte liefhebber is er over de direct daaraan voorafgaande periode: B. Duinkerken, *Notariaat in overgangstijd, 1796-1842*, diss., *Ars Notariatus* XL 1988, onder meer p. 120.

5. Over dit alles B. Duinkerken, *Noviteiten in de notariswet. Het wetsontwerp van 1842 en de kritiek op enige der daarin voorgestelde hervormingen*, *WPNR* 1992/6054.

1 *De Wet op het notarisambt in historisch perspectief*

ven stonden maatschappelijke stand' te zijn. Om tegenwicht te bieden tegen de in zijn ogen funeste concurrentie die het gevolg zou zijn van de Wet op het notarisambt van 1842, zette Tideman zich met succes in voor de oprichting van de Broederschap der Notarissen in 1843; doel was de cohesie binnen het notariaat te handhaven. De roep om een algehele wetswijziging was luid. De soep werd niet zo heet gegeten als opgediend.⁶

De vermaatschappelijking van het notariaat, waartoe de Franse wetgever die ons het notariaat als ambt bracht, de grondslag heeft gelegd, heeft zich sinds 1842 in de wetgeving nader afgetekend. Vermaatschappelijking van het notariaat betekent in de eerste plaats het scheppen van betere waarborgen voor het publiek. In dit licht bezien kan de wetswijziging van 1878 al als een vermaatschappelijking worden beschouwd, aangezien daarbij het aan de Officier van Justitie opgedragen toezicht over de notarissen werd verscherpt, de exameneisen werden verzwaard, en een leertijd als eis voor benoembaarheid werd gesteld.

Het is in de laatste decennia van de negentiende eeuw dat de gedachte aan vermaatschappelijking tot brede ontplooiing komt. Na enige tijd vindt men daarvan in de wet de neerslag. Voorop stel ik dat de wetgever in de aanloop naar de wetswijziging van 1904 verschillende vormen voor het notariaat heeft overwogen. Drie daarvan zijn in ogenschouw genomen: de mogelijkheid van handhaving van het bestaande stelsel, een vrij notariaat met onbepaalde concurrentie en een Staatsnotariaat. Die laatste vorm zou betekenen dat de notaris als rijksambtenaar in dienst kwam van de overheid en dus door deze werd bezoldigd. Een Staatsnotariaat werd uitdrukkelijk afgewezen. Gekozen werd het bestaande notariaat niet van structuur te wijzigen maar wel meer oog te hebben voor de maatschappelijke belangen. In de notariële wetgeving is het eerste belangrijke symptoom de wijziging in de Wet op het notarisambt in 1904. Zoals reeds is opgemerkt, werd toen het toezicht aan het Openbaar Ministerie onttrokken. Men zag in dat dit orgaan minder geschikt was om een daadwerkelijke controle uit te oefenen: enerzijds bleek de stap naar het Openbaar Ministerie in de praktijk voor het publiek een te grote drempel, anderzijds werden misstanden in de praktijk niet opgemerkt. De Kamers van Toezicht, waarin onder meer mensen uit het vak zitting hebben, werden daarvoor beter geschikt geacht.⁷

Voorts heeft de wetgever van 1904 de eis gesteld dat hij die zich aan het notarieel examen wenste te onderwerpen, over een voordiploma beschikte. Dit was een belangrijke opmaat. De status van het notariaat onderging hierdoor een aanmerkelijke verhoging, aangezien nu een zekere algemene ontwikkeling noodzakelijk was, terwijl tevoren iedereen toegang tot het notarieel examen had. Men realiseerde zich de enorme achterstand

6. B. Duinkerken, WPNR 1992/6054, p. 459. Zie over Tideman ook H.W. Heyman, Bruno Tideman (1803-1881). De oprichter van de Broederschap en zijn visie op het notariaat, WPNR 1993/6094 en W.G. Huijgen, Portret van het notariaat, *Ars Notariatus* CX 2001.
7. B. Duinkerken, 'Een waakent oog': een schets van het notarieel tuchtrecht tot de invoering van de Kamers van Toezicht, WPNR 1994/6136.

1.4 Van de economische crisis naar tweede wereldoorlog

die was in te halen. Voor de andere juridische werkzaamheden, voor de rechter en de advocaat, bestond sinds eeuwen de eis van een gymnasium of Latijnse school. Het heeft 1904 moeten worden voor de weg naar het notariaat niet langer voor iedereen openstond. De maatschappelijke statuus is nu eenmaal in hoge mate afhankelijk van de scholing die men heeft doorlopen. Belangrijk is ook dat de wet van 1904 aan de kandidaat-notaris een officiële status verleende. De kandidaat-notaris kreeg de bevoegdheid tot waarneming en zette daarmee de stap van privéwerknemer tot bestuursorgaan. De openstelling van de archieven voor alle akten ouder dan zeventig jaar betekende een bijdrage aan wetenschappelijk onderzoek. Al deze wijzigingen hangen samen. Hoe zou het mogelijk zijn geweest de plicht tot overbrenging naar de voor het publiek toegankelijke archieven op te leggen, zolang de notaris een particulier beroep uitoefende? Voorschriften als deze passen slechts in het kader van het ambtenaar zijn. Hoe snel de maatschappelijke opvattingen in die periode kenterden, blijkt uit het volgende. Bij de wetwijziging van 1878 had de wetgever de bevoegdheid van de notaris over het protocol te beschikken – symptoom van de privéonderneming – versterkt. In 1904 ontnam de wetgever hem elke bevoegdheid van die aard.

In de eerste decennia van de twintigste eeuw dicteerde de liberale beginselen de vrijheid van de burger om de door hem gewenste rechtshandelingen aan te gaan. De notaris stelde zich dienstbaar op. Uitgangspunt was de ministerieplicht van de notaris, die de toegang tot de notariële dienstverlening moest waarborgen. Desgevraagd diende de notaris bijstand te verlenen aan degenen die daarom vroegen. Ondanks dat vrijere rechtsvinding ook voor de notaris in zicht kwam, was de vorming van een eigen oordeel over de wenselijkheid en toelaatbaarheid van de te verrichten rechtshandeling door de notaris niet vanzelfsprekend.⁸ Dat kon mogelijk anders zijn als de positie van derden in het geding was. De notaris stelde zich primair lijdelijk op. Buiten gegronde redenen, mogen de notarissen hunne diensten niet weigeren, wanneer zij tot het leenen daarvan worden verzocht, bepaalde art. 6 Wna. Dat de verantwoordelijkheid voor de rechtshandeling berustte bij de burger, stond voorop.

1.4 Van de economische crisis naar tweede wereldoorlog

De deplorabele economische ontwikkelingen die werden getypeerd door de beurscrisis op Wall Street van 1929, raakten ook het Nederlandse notariaat hard en daarmee het publiek dat aan het notariaat gelden had toevertrouwd. Faillissementen van notarissen riepen grote maatschappelijke onrust op. Notarissen en kandidaten die nog leefden in het anachronisme van de ‘Koning op eigen erf’, moesten terecht ondervinden dat het accent verschoof van privébelang naar maatschappelijk belang. In 1931 bracht

8. N.G. Graaff, Over de invloed van een niet-gevoerde oorlog op het Nederlandse notariaat, WPNR 2018/7203.

1 *De Wet op het notarisambt in historisch perspectief*

een wetswijziging een toezicht van de vermogenstoestand van de notaris mee en verbood hem bovendien zich borg te stellen en gelden ter leen of in bewaring te nemen tegen interest, alles behoudens uitzonderingen. Het is duidelijk dat een dergelijke maatregel het algemeen belang dient. En dat gaat nu eenmaal steeds ten koste van particuliere vrijheid.

In verband met de deconfitures van notarissen werd in 1933 ook een Centraal Bureau van Bijstand (CBB) ingesteld, de voorloper van het huidige Bureau Financieel Toezicht. Het CBB had tot taak voor het Ministerie van Justitie toezicht te houden op de boekhouding van notarissen. Het bureau werd eveneens opgedragen ondersteuning te bieden bij die boekhouding.

Reflectie over het functioneren van het notariaat tijdens de tweede wereldoorlog stelde de gedachte dat het primair de burger was die verantwoordelijk was voor de rechtshandeling die bij notariële akte tot stand kwam, ter discussie. De verschrikkelijke ervaringen tijdens de oorlogsjaren waren een krachtige aanzet voor de toenemende aandacht voor de maatschappelijke, sociale kant van het ambt. Schade en schande leidde tot meer aandacht voor de mogelijkheid van dienstweigering. De notaris diende zich zelf een gedegen beroepsethisch oordeel te vormen over de wenselijkheid en toelaatbaarheid van de door middel van zijn bijstand tot stand te brengen rechtshandeling. Tijdens de oorlogsjaren werd de uitvoering van specifieke door de bezetter, in de eerste plaats ten nadele van Joodse medeburgers, gedicteerde ontrentingsmaatregelen mede mogelijk door notariële bijstand. Men denke aan de gedwongen overdrachten van aan Joodse burgers toebehorende onroerende goederen. Denkelijk was de binnen het notariaat beleden lijdelijkheid van de notaris daar debet aan. Een krachtige uiting van het naoorlogse denken in termen van door de notaris te nemen maatschappelijke verantwoordelijkheid, is het in WPNR 1953/4307 verschenen artikel van de Eindhovense notaris Claessens, getiteld *De lijdelijkheid en de onzijdigheid van de notaris en het notarieel ambtelijk terrein*.⁹

1.5 De tweede helft van de twintigste eeuw: verdere vermaatschappelijking

De vermaatschappelijking in de wetgeving op notarieel gebied zette zich verder door. Ondanks vele pleidooien om dat eerder mogelijk te maken, kon de eerste vrouwelijke notaris, 'meijuffouw C. Bletz', pas in 1947 worden benoemd.¹⁰

In 1954 heeft de wetgever de leeftijdsgrens ingevoerd. Terwijl volgens de wet van 1842 de notaris zijn benoeming voor het leven had – hetgeen

9. Zie R. Schütz, *Kille mist, Het Nederlandse notariaat en de erfenis van de oorlog*, diss. VU Amsterdam 2016. Over de naoorlogse zuivering leze men, R. Schütz, WPNR 2018/7197.

10. A.A. van Berge, E.M. Stigter, en C.M. van Velzen, *De vrouw als (kandidaat-)notaris, vroeger en nu*, WPNR 1997/6252.

1.5 De tweede helft van de twintigste eeuw: verdere vermaatschappelijking

niet steeds ten dienste van het publiek was – betekende sindsdien het bereiken van de zeventigjarige leeftijd het afscheid van zijn ambtsbediening. Hiermee ten nauwste verbonden is de pensioenregeling voor het notariaat bij dezelfde wet tot stand gekomen. In 1984 volgde de verlaging naar de vijftenzestigjarige leeftijd (later weer gevolgd door een verhoging).

Een volgende, zeer belangrijke wijziging in de notariële wetgeving dateert van 1958. Wat in menig ander land reeds lang verplicht was en hetgeen in Nederland al decennialang was bepleit, schreef nu eindelijk ook de Nederlandse wetgever voor: een universitaire studie en een universitair doctoraal examen in de rechten om toegang tot de notariële geleerden te verkrijgen.¹¹ Het staatsexamen werd afgeschaft. De universitaire studie biedt ruimere mogelijkheden en betere garanties voor een goede vorming, hetgeen wil zeggen dat de wetgever ook met deze ingreep een wijziging heeft aangebracht die het algemeen belang ten goede komt. Ook voor het maatschappelijk aanzien van het notariaat is deze verandering in de studie niet zonder belang. De toekomstige notaris geniet thans, het had ook een paar eeuwen eerder gekund, dezelfde vorming als de toekomstige rechter en advocaat.¹²

Ten slotte kan nog genoemd worden de wetswijzigingen van 1984 waarbij het hoger beroep op de tuchtrechtspraken van de Kamers van Toezicht ter wille van de rechtseenheid werd gecentraliseerd bij het Hof Amsterdam. De mogelijkheid tot cassatie bij de Hoge Raad sneuvelde echter jammerlijk. In het tuchtrecht kreeg de positie van de klager meer gewicht. Ter gelegenheid van de invoering van de boeken 3, 5 en 6 van het Nieuw Burgerlijk Wetboek in 1992 vonden meer technische aanpassingen in de Wet op het notarisambt plaats.

Een belangrijk en destijds innoverend initiatief van de toenmalige Koninklijke Notariële Broederschap is geweest de instelling van een beroepsopleiding, waarmee een verdieping van theoretische en praktische aard voor kandidaat-notarissen in de eerste jaren van hun notariële werkzaamheden werd nagestreefd.

Van meer dan symbolische aard acht ik de naamswijziging van Koninklijke Notariële Broederschap naar Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie, waartoe werd besloten in 1997. Het weerspiegelt het, reeds geruime tijd daarvoor ingezette, streven naar een andere, meer bij de tijdgeest passende manier van communiceren.

Er is een correlatie tussen het maatschappelijk aanzien en de aandacht voor eigen aard en functie. Hiermee in overeenstemming zagen wij pas in het midden van de negentiende eeuw, in 1861, voor het eerst een handboek verschijnen geheel aan de Wet op het notarisambt gewijd. Het is van de hand van J.P. Sprenger van Eyk. Tot dan toe was het in de vele notariële handleidingen die sinds 1842 het licht hadden gezien, bij het oude ge-

11. N.G. Graaff, Over de invloed van een niet-gevoerde oorlog op het Nederlandse notariaat, WPNR 2018/7203.

12. R. de Jong, Tussen ambt en vrij beroep. Het notariaat tussen 1842 en 1999, Ars Notariaat CXVI 2002, onder andere paragraaf 2.9.

1 *De Wet op het notarisambt in historisch perspectief*

bleven: een verhandeling over het privaatrecht voor zover het notariaat daarmee in de praktijk te maken kreeg, voorafgegaan door enkele summier opmerkingen samengevat in een luttel aantal pagina's, over het notariële recht in enge zin. Van het boek verschenen in totaal zes drukken, verzorgd door elkaar opvolgende bewerkers, voor het laatst in 1928 van de hand van de Delftse notaris en advocaat Ph.B. Libourel.¹³ De eerste druk van het onderhavige werk van J.C.H. Melis is in vergelijking daarmee van betrekkelijk recente datum. Het verscheen in 1932 en werd sedert de vierde druk uit 1973, door anderen dan hemzelf bewerkt. Terecht werd in dit werk en in de notariële vakliteratuur geleidelijk aan meer en meer aandacht besteed aan vragen van beroepsethische aard.

Een belangrijke stimulator voor activiteiten van wetenschappelijke aard is geweest de in 1951, op instigatie van prof. A. Pitlo opgerichte, Stichting tot bevordering der Notariële Wetenschap. Deze stichting geeft onder meer een serie geschriften uit onder de verzamelnaam *Ars Notariatus*.

Het notariaat heeft eveneens veel aan de bestudering en ontwikkeling van het privaatrecht in ruime zin bijgedragen door het Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie, dat in 2020 150 jaar bestaat en daarmee een van de langst verschijnende juridische tijdschriften in Nederland is. Het werd aanvankelijk door de Broederschap der Candidaat-Notarissen uitgegeven. Voorts is er de lange traditie dat jaarlijks preadviezen worden uitgebracht, aanvankelijk voor ieder van de beide Broederschappen, die van Notarissen en die van Candidaat-Notarissen. Sinds 1974 de fusie van die verenigingen plaatsvond, gebeurde dat voor de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie, eerst nog Koninklijke Notariële Broederschap geheten.

1.6 Naar de Wet op het notarisambt van 1999

In de tweede helft van de twintigste eeuw werd steeds meer aangedrongen op een herziening van de Wet op het notarisambt.¹⁴ Dat gebeurde vanuit het notariaat zelf. Door diverse, op instigatie van de Koninklijke Notariële Broederschap ingestelde commissies werden belangrijke rapporten uitgebracht.¹⁵ Daarbij werd nagedacht over fundamentele wijzigingen, zoals de problematiek betreffende de notaris-rechtspersoon, de niet-protocolhoudende notaris, de substituut-notaris en de associaties van notarissen. Soms gebeurde dat met een compleet voorstel voor een wet, zoals het bekende ontwerp Smalbraak, dat met wijzigingen van het hoofdbestuur werd vastgesteld in 1982. In 1971 verscheen de dissertatie van de oud-notaris en latere President van het Hof 's-Gravenhage G.Chr. Kok, getiteld 'Het

13. Over Libourel: W.G. Huijgen, Portret van het notariaat, *Ars Notariatus* CX 2001.

14. En niet voor het eerst: een eerste ontwerp voor een nieuwe notariswet dateert al van 1867. Hierover: H.W. Heyman, Het ontwerp voor een nieuwe Notariswet van de Staatscommissie van 1867, in: *Quod Notemus, Ars Notariatus* LXIII 1993. Zie ook B. Duinkerken, Een nieuwe wet op het notarisambt?, *WPNR* 1990/5970, en van dezelfde auteur: De laatste wetsontwerpen voor een nieuwe notariswet, *WPNR* 1991/6010.

15. Zie het overzicht in de Toelichting 1999, nr. 3, p. 2 en 3.

1.6 Naar de Wet op het notarisambt van 1999

Nederlandse Notariaat'. Van dit proefschrift maakte een voorstel deel uit voor een nieuwe wet van 47 artikelen. Voorts noem ik het rapport uit 1988 van de Commissie Toekomstige Positie Notariaat, over de plaats van het notariaat in de markt van de burgerrechtelijke en belastingrechtelijke dienstverlening.

Op deze vele initiatieven is van de zijde van de overheid op zijn zachtst gezegd lauw gereageerd. De handschoen is niet opgepakt om de wetgeving voor het notariaat aan te passen aan de eisen van de tijd.

Eerst in 1991 verscheen een apocrief voorontwerp, becommentarieerd door de KNB in datzelfde jaar. Dit voorontwerp werd in het vergaderjaar 1993-1994 gevolgd door een wetsvoorstel.

Van de kant van de overheid (lees: het Ministerie van Economische Zaken) zijn belangrijke invalshoeken bij de totstandkoming van de huidige wet geweest de wens om de marktwerking te bevorderen voor het notariaat¹⁶, en het verlangen om te komen tot deregulering. Het politieke geloof in marktwerking en deregulering was wel zeer groot, en voor mij is de vraag gerechtvaardigd of die marktwerking voor het notariaat op de lange termijn wel de baten zal opleveren die de marktgoeroes ervan verwachtten.

Een belangrijke uitwerking van die gedachte was het afscheid van de tot dan toe geldende praktijk van vaste tarieven voor belangrijke onderdelen van de notariële praktijk (met name de registergoederenpraktijk). Op die praktijk is veel kritiek geuit; de monopoliepositie van de notaris zou leiden tot te hoge maatschappelijke kosten voor zijn dienstverlening. Hiertegen werd van de zijde van het notariaat ingebracht dat binnen de notarispraktijk als geheel sprake was van interne 'subsidiëring': tegenover winstgevendende dienstverlening op het gebied van onroerend goed stond dienstverlening tegen een te lage prijs op het gebied van het familie-recht.¹⁷

Eveneens van belang was de wens van de zijde van de overheid te komen tot het instellen van een orde, in plaats van een privaatrechtelijke beroepsvereniging waarvan het lidmaatschap van (toegevoegd) notaris en kandidaat-notaris op basis van vrijwilligheid open stond. Ook streefde de overheid een grotere toegankelijkheid tot het ambt van notaris na. De invloed van het notariaat zelf, zoals dat tot uiting kwam bij associatieve standplaatsen, diende te worden gereduceerd. Bovendien zou er 'een stuwmeer' aan kandidaat-notarissen zijn. Het stelsel van de numerus clausus werd verlaten voor een stelsel waarin het aantal notarissen werd bepaald door het economisch draagvlak voor hun praktijken. Dit overigens onder – volle – erkenning van het maatschappelijk belang van een deugdelijk functionerend notariaat.

Als gevolg van deze gedachten is de nieuwe wet veel meer dan de door het notariaat gevraagde technische herziening van de bestaande wetgeving en een codificatie van jurisprudentie. De wet ademt de geest van

16. Dat blijkt bijvoorbeeld uit art. 89 lid 2 Wna.

17. Zie ook Van Velten, hoofdstuk 7.

1 De Wet op het notarisambt in historisch perspectief

marktwerking aan de ene kant en een zekere controle op het notariaat aan de andere kant. De meest ingrijpende wijzigingen zijn ingegeven door politieke desiderata.

Fundamentele verschillen over de te volgen koers tussen de Ministeries van (vooral) Economische Zaken en in mindere mate Justitie enerzijds en de KNB anderzijds hebben niet steeds in een optimale samenwerking geresulteerd. Het wetgevingstraject werd gekenmerkt door wrijvingen en irritaties, ingegeven door onbegrip en wantrouwen. De sterke aarzelingen vanuit het notariaat en de daarmee gepaard gaande onzekerheid over de uiteindelijke uitkomsten van het wetgevingsproces, zijn er mijns inziens de oorzaak van dat in de literatuur slechts opvallend mondjesmaat is gereageerd op de parlementaire stukken. Technisch commentaar is geleverd vanuit het notariaat door een Commissie Nieuwe Notariswet. Bij wijze van illustratie wijs ik op een passage uit het tweede commentaar van die commissie:

Daarbij dient in aanmerking te worden genomen dat dit commentaar wordt gegeven vanuit de invalshoek en onder voorbehoud dat er vastgestelde tarieven zullen zijn. Indien er geen vastgestelde tarieven komen, zullen veel bepalingen vanuit dat perspectief nog eens kritisch moeten worden bekeken.

Daar is het niet van gekomen.

De wet verscheen in het Staatsblad van 1999, 190, en trad op 1 oktober van dat jaar in werking.

Vanaf dat tijdstip is de KNB een orde die tot taak heeft de bevordering van een goede beroepsuitoefening door de leden en van hun vakbekwaamheid, wiens taak mede omvat de zorg voor de eer en het aanzien van het notarisambt. Alle notarissen, toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen zijn van rechtswege lid.

Dienstweigering door de notaris werd in een nieuw art. 21 als aparte verplichting vormgegeven. Van de redenen die hem tot dienstweigering moeten aanzetten, werd niet langer meer volstaan met de aanduiding dat die 'gegrond' moesten zijn; ofschoon dat gebeurde in algemene noties, werden de redenen voor dienstweigering in lid 2 uitgeschreven.

1.7 De eerste decennia na invoering van de nieuwe wet

De Wet op het Notarisambt voorziet in periodieke evaluatie van de gevolgen van de wet, in het bijzonder met betrekking tot haar doeltreffendheid ter zake de bedrijfsvoering van het notariaat, de kwaliteit van de dienstverlening, de continuïteit en de toegankelijkheid van het notariaat en de ontwikkeling van de tarieven (art. 128). Aan die evaluatie is mede uitvoering gegeven met het in september 2005 verschenen rapport van de commissie Evaluatie Wet op het notarisambt (commissie-Hammerstein), getiteld 'Het beste van twee werelden'. Naar aanleiding van dit rapport is in december 2009 wetsvoorstel 32 250 uitgebracht. Belangrijkste elementen van het wetsvoorstel waren voorstellen om de integriteit en kwaliteit van het notariaat te bevorderen. Zo werd de plicht om dienst te weigeren